

# אשכולות

הצילון השבועי של תלמידי ישיבת כרם ביבנה

## פרשת אמור

גליון 418 | י"ז באייר תשע"ז  
(שנה אחת-עשרה)

19:07 **כניסת שבת**  
20:11 **צאת שבת**  
08:30 **סוזק"ש מג"א**



## לדרכה של הנהגה מכבדת

אסף ספייב (א')

גדולה על הכפילות בפסוק: ראשית, מדוע יש לומר גם הכהנים וגם בני אהרן, הלא זה היינו הך? ועוד - מה אמר ה' למשה לצוות את הכהנים בלשון "אמור", ומדוע נכתב "אמור" וגם "ואמרת"? במהלך מאמר זה אענה בעז"ה על שאלות אלו.

המלבי"ם בפירושו על מדרש תורת כהנים ('ספרא') 'התורה והמצווה' (בפרשתנו, אות א) מזכיר את הדרשה (קידושין לה ע"א, ועוד) שסיבת הכפילות "כהנים" ו"בני אהרן" מופיעה על מנת למעט את הנשים מתוך הציווי, דהיינו לחייב רק את הגברים. כפי שכותב התו"כ על אתר (אות א): "...אל הכהנים בני אהרן... בני אהרן - אין מטמאים למתים. מטמאות הן בנות אהרן למתים. לענ"ד תירוץ זה דחוק, שכן אם הקב"ה רוצה לחייב את הגברים ולא את הנשים הוא יכול היה לצוות: "אמור אל בני אהרן" ולהשמיט את "הכהנים".

המלבי"ם (שם, אות ב) מביא יישוב נוסף לקושיה זו, הטוען כי סיבת הכפילות היא פניה דווקא אל הכהנים הכשרים ולא בעלי המום: "כבר בארתי זאת בסדר ויקרא (אות לה) שבכל מקום כתוב בני אהרן הכהנים. ובא שם כהנים להגביל שם בני אהרן, דווקא הכהנים הכשרים לא בעלי מום... אך גם על תירוץ זה ייתכן קושי, מאחר ולא נכתב בפרשתנו "בני אהרן הכהנים" אלא הכהנים בני אהרן", ואם הקב"ה רצה ע"י כך למעט את הכהנים בעלי המום, הוא היה כותב: "אמור אל הכהנים הכשרים", מדוע, אפוא, בחר הקב"ה לכפול את דבריו ולהשתמש דווקא במילים אלו.

לדידי, כך יש לפרש: לאחר כל הציוויים לעם ישראל בפרשות האחרונות מגיע כעת תורם של הכהנים, הגוף התורני-חברתי, אשר בידיו מופקדת במידה רבה הנהגה הדתית ואשר עליו להוות דוגמה ומופת עבור יתר העם. פרשה זו היא כמין תדרוך אחרון לפני היציאה לדרך, בפרשות הבאות נקרא כבר על מצוות כלליות יותר העוסקות בהנהגה לכלל החברה הישראלית מצוות שמיטה ויובל וכו' (בפרשת בהר) ברכת הדרך ואזהרות (בפרשת בחוקות). עתה מצווה הקב"ה את הכהנים על ענייניהם אך מקדים ואומר:

1. "אמור אל הכהנים - בני אהרן!  
2. ואמרת אליהם: לנפש לא יטמא..."

הוא אומר: לפני שאתם ניגשים להקרבת הקרבנות וליתר דיני ותפקידי הכהנים - הפנימו: אתם בניו של אהרן, אשר היה מחד "אוהב שלום ורודף שלום", ומאידך ידע שלא להגיב כשהועברה עליו ביקורת<sup>1</sup> או כשהוא נתקל בדברים שאין בכוחו לשנותם - "וידום אהרן" (ויקרא ג, ג). בבואכם למלא את תפקידכם נאמנה ולברך את ישראל זכרו לעשות זאת בדרכי נעם, תוך אהבה, קירוב והכלה ולא ברודנות ובכפייה, יחד עם זאת דעו שכמנהיגים עליכם לדעת גם לקבל ביקורת כשצריך.

בשלהי הפרשה הקב"ה מצווה את הכהנים להקריב את מנחת שתי הלחם "מנחה חדשה לה" (ויקרא כג, טז) קרבן זה בא להדגיש שמכוח ההרגל נחסמת בפני האדם הדרך להתחדש, והדרך לראות את הדברים אחרת היא להקריב מנחה חדשה.

הקב"ה חושש לשחיקתם של הכהנים עקב העבודה השגרתית והמכאנית בבית המקדש. שחיקה זו הבאה מכוחו של הרגל עלולה לגרום לחוסר רגישות ולאדישות ביחס אל העם. ההרגל הוא האויב הכי גדול של האדם חלף המכאניות שבו.<sup>2</sup> האדם חש, חושב ונוהג ע"פ גישה מסוימת לא בעקבות נכונות אותה גישה אלא מאחר וכך הורגל. כך גם לגבי הרגש, הרגש גם הוא הרגל. אדם מסוים התרגל להרגיש, דהיינו להגיב על מאורעות מסוימים באופן מסוים, ולכן הוא חושב שזאת הצורה היחידה להרגיש דברים. הקב"ה חושש לשחיקתם של הכהנים ומצווה אותם להקריב מנחה חדשה.

מול המכאניות ישנה "מנחה חדשה", **התחדשות**. בשלהי הפרשה מטיל הקב"ה על הכהנים את חובת ההתחדשות וההתרעננות ביחס לעבודתם במקדש. התחדשות שהיא כדרך חיים גם בהנהגת העם. ואולם עניין זה רלוונטי לכל תחומי החיים ולכל אחד ואחד מיישראל, על כולנו מוטלת האחריות לשמור על רעננות ולהתחדש. ומי מתחדש? רק אדם שעובר את השער החמישים, שער שגם משה רבנו לא השיג, מכיוון שהשער הזה אינו הרגל, הוא איננו דפוס. אנחנו סופרים רק עד ארבעים ותשע. שבע פעמים שבע. שבע, הוא המספר המסמל את הטבע,<sup>3</sup> כמו שבעת ימי השבוע. את החמישים אנחנו לא סופרים מפני שהחמישים אינו מספר. לספור פירושו להגביל, לעשות כך וכך באופן כזה וכזה. אם אדם רוצה לא להתרגל, לא לייבש את הרגש ולא ליפול לתהומות האדישות - על האדם להפסיק לספור.

לא להתרגל, פירושו לשאוב ישר מן המקור העליון, מהבלתי אמצעי, ממקור חיי החיים; מהשער החמישים שהוא לא הרגל, ברם הוא מהווה את מקור כל ההרגלים.<sup>4</sup>

עם ישראל מכונה פעמים רבות: "ממלכת כהנים וגוי קדוש", וזאת משום שרק כאשר ישכילו הכהנים, דהיינו הנהגה הרוחנית הגבוהה, לנהוג במידות תרומיות כשל מלכים הדואגים לעמם וחפצים בטובתו ויחד עם זאת לא כשליטים החשים עצמם כמורמים מעם, לא מתוך התנשאות אלא מתוך נשיאה רק אז יוכל להתקיים גוי קדוש.

<sup>1</sup> למשל, בפרשת כי תשא לאחר חטא העגל: "ויאמר משה אל אהרן, מה עשה לך העם הזה כי הבאת עליו חטאה גדולה" (שמות לב, כא). ותשובת אהרן בנועם: "אל יחר אף אדוני" (שם, כב).

<sup>2</sup> ראו עוד: מסילת ישרים פרק ט; ר"י הורוביץ, מדרגת האדם, ירושלים תשכ"ד, עמ' רסה; מכתב מאליהו ח"ג עמ' 40, ושם עמ' 111.

<sup>3</sup> ראו: מהר"ל, תפארת ישראל, פרק א: "כי הטבע היא תחת מספר שבעה".

<sup>4</sup> על התחדשות בספירת העומר, מתוך: הרב שג"ר, 'פניך אבקש', עמ' 173-174.



קוד באתר: 7602

העלון יוצא לאור ע"י

ישיבת כרם ביבנה

www.KBY.org.il

לתגובות ולהארות:

eshckolot@gmail.com

מערכת אשכולות

איתיאל סופר

יעקב אביעד דואני

למרכז הראוי

מקושרים אל השי"ת, המרכז האמיתי, אשר כל ישראל המה קוים נפרדים המגיעים למרכז אחד – הוא השי"ת. אבל יו"ט הוא מן המצוות המקשרים האומה זה לזה, לכן מלאכת אוכל נפש מותרת, ואם יבואו אלף אורחים יאפה להם, עד כי אמרו שהאופה מיו"ט לחול אינו לוקה הואיל וחזי לאורחים. וכן כולם עולים לרגל, ולכן הותרה הוצאה והבערה, שאם לא כן לא יהיו מקושרים ואגודים זה לזה.

והנה בפסח עדיין לא היו אגודים זה לזה, כי היו בתחילת הדרך ליצירת הלאומיות, וע"כ נצטוו "אל יצא איש מפתח ביתו עד בקר, וגם היו צריכים להימנות על הקרבן מבע"י, כמו שבשבת מי שטרח בע"ש יאכל בשבת. והאיגוד שביניהם הוא ע"י הפוטנציאל שיש ביסוד האומה, שהיא מאוחדת בכוח, שמקושרים למרכז אחד. לכן כתוב 'ספרתם לכם ממחרת השבת' – זה פסח, שהוא בהוראתו כמו שבת. 'עד ממחרת השבת השביעית', שאז כבר תהיו מקושרים זה לזה בהתגלות, וע"כ ניתנו להם מיד מצוות חברתיות – 'לא תכלה פאת שדך, לעני ולגר תעזוב אותם'.

"אמנם בכל האומות, התקשרותם זה לזה הוא עניין נימוסי ועניין לאומי הבא מצד התולדה והדירה בארץ אחת והשתוות בדעות. לא כן חלק יעקב וכו'.

הצדוקים לא היו יכולים לסבול את הייחוד הזה, וסברו שאין קדושה כללית, עצמית בישראל, והם נחשבים שותפים, כמו בכל העמים, וע"כ יכול כל אחד כשותף לתרום קרבן צבור. וגם בעניין המועדים, אין קדושה כללית ביו"ט הראשון, ומשום כך אי אפשר לקרותו 'שבת'.

במשפט בייליס המפורסם, שהעלילו עליו שהרג ילד כדי להכין מצות לפסח. הגיע הרב מאז"ה להעיד, ונשאל בדבר המאמר "אתם קרויים אדם ואין אומה"ע קרויים אדם", שכביכול זה גורם ליהודים לזלזל בגויים ואף להרגם. ענה להם הרב, שבניגוד לשמות 'איש', 'גבר', שיש להם ביטוי בל' רבים – 'אנשים', 'גברים' – 'אדם' אין לו ל' רבים. כי 'אדם' מציין חטיבה כללית, אחדותית, ובתואר זה אין הגויים יכולים להתהדר אלא היהודים. וראיה שכשיהודי אחד חוטא, קוצפים על כל העדה, ועורכים פוגרום בכל מקום שמצויים יהודים. הרי שגם אתם מודים בייחודינו, ולכן רק אנו קרויים אדם, אך אין בזה כל כוונה לזלזל בגויים.

הגמ' במנחות (סו ע"א) מספרת על שתי מחלוקות שהיו בין החכמים לצדוקים: א. האם יחיד יכול להתנדב ולהביא קרבן תמיד. ב. האם 'ממחרת השבת' שמקריבים את העומר, הכוונה למחרת יו"ט של פסח או יום ראשון בשבוע. הויכוח היה בין ר"ח ניסן לסוף הפסח, וכשניצחו החכמים קבעו ימים אלו כיו"ט שאסור להספיד בהם.

הרב קוק זצ"ל בספרו 'משפט כהן' מסביר במה חלקו ומה הקשר בין הנושאים. "מה שרצו הצדוקים שיחיד יהא מתנדב קרבן תמיד, בא מפני שלא הודו שיש בכללות כנס"י קדושה מיוחדת, מה שלא נמצא בכל עם ולשון. שכל אומה עיקר הקיבוץ שלה הוא כדי להיטיב ליחידים, אבל הכלל עצמו אין לו מציאות עצמית". ולפי"ז החברה הגויית מורכבת מ**שותפים**, ואין בקופה המשותפת יותר ממה שכל שותף הניח בה. לא כן האומה הישראלית אינה מוגדרת כשותפין אלא **כצבור**, ולציבור יש קדושה עצמית הבאה מלמעלה, וקדושת היחידים נובעת מתוך שכולם קשורים ליסוד עליון זה, וכהגדרת בעל התניא בפל"ב "נשמה אחת בגופים מחולקים".

הרב חרל"פ חידד את הדברים ואמר שמי שחושב שניתן לחיות כיהודי בודד ולקיים כל המצוות, טועה כמו מי שחושב שאפשר לחיות כיהודי גם בלא אמונה בה'.

זה גם החילוק בין שבת ליו"ט. שבת קביעה וקיימא, קדושתה עצמית, עליונה, ואינה תלויה בנו, לעומת יו"ט, שאנו מקדשים אותו. יו"ט הוא קדושת הכלל, שעושה כל ישראל חברים, ונובעת מקדושת השבת שהיא קבועה ועליונה, מסיבה זו משמשת השבת יסוד לכל המועדים. "כי הוא יום תחילה למקראי קדש". וזהו שאנו מברכים "מקדש השבת וישראל והזמנים". ה' מקדש השבת, מתוך כך אנו קדושים ויכולים לקדש הזמנים. ויו"ט ראשון של פסח הוא בחינת שבת, שהוא ראש לכל המועדים שבאים אחריו, וע"כ כינתה התורה יום זה 'ממחרת השבת'.

מן הראוי להוסיף כאן את דברי המשך חכמה בפרשה (כג, כא). יש מצוות המקשרים את ישראל לאביהם שבשמים, כגון ציצית, תפילין ומזוזה. ויש מצוות המקשרות את ישראל זה לזה, כמו תרומות ומעשרות וגמילות חסדים. וזה החילוק בין שבת ליו"ט. בשבת נאמר "אל יצא איש ממקומו" (שמות טו, כט), ומלאכת אוכל נפש אסורה, וכל אחד יושב לעצמו ועוסק בתורה. "שהמה

מאי דהוה הוה | ביאור ברמב"ם בהלכות אישות

יעקב פלדמן (ה')

<sup>1</sup> ספר הי"ד החזקה' אשר כולל את ההלכות אותן פסק הרמב"ם על פי עיונו בדברי הקדמונים הינו מושא למחקר ועיון בשיטות הרמב"ם בקרב רבנים וחוקרים. כהרגלם בקודש לא פסחו אף על הלכות אישות בהם מסכם הרמב"ם בין השאר את הלכות קידושי אשה בהם החלנו זה עתה לעסוק בישיבה.

מדוע פתח הרמב"ם בתיאור נישואין פרה-תורניים?

בראשית הלכות אישות (א, א) פותח הרמב"ם בהלכה שנראית מיותרת ל'ספר הלכה-פוסט-מתן-תורני', בה מתוארים דרכי יצירת קשרי אישות בזמנים אשר קדמו למתן תורה: "קודם מתן תורה היה אדם פוגע אשה בשוק אם רצה הוא והיא לישא אותה מכניסה לביתו ובועלה בינו לבין עצמו ותהיה לו לאשה". מה אכפת לנו מה היה קודם מתן תורה? לכאורה היה על הרמב"ם לתאר ישירות את דרכי קידושי האשה על פי הוראת התורה ללא הקדמה זו!

מדוע בתורה מצוות קידושין מופיעה לאחר מצוות פריה ורביה?

נוסף על כן, בהקדמתו להלכות אישות מונה הרמב"ם ארבע מצוות הכלולות בקטגוריה זו<sup>2</sup> כאשר על פי הסדר שמונה, מצוות הקידושין משמשת אמצעי לקיום מצוות פריה ורביה, אולם סדר המצוות בתורה משאיר את הקורא מבולבל ותמה, ראשית מוזכרת מצוות פריה ורביה בספר בראשית, ואילו מצוות הקידושין נדחקה לסוף ספר דברים!<sup>3</sup>

פתח באסכתא

אמנם הרמב"ם עונה על קושי זה באמרו כי משנתנה תורה לישראל נצטוו על הקידושין, וממילא לא היתה מצווה זו צריכה להופיע בספר בראשית אלא לאחר מתן תורה.

אך למרות זאת היות ונצטוו בני ישראל על פריה ורביה עוד קודם מתן תורה, ראוי היה שתתפרש מצוות קידושין בסמיכות למתן תורה על מנת שיוכלו להמשיך לקיים את מצוות פריה ורביה לפי דרך התורה ישירות לאחר מתן תורה ולא ימתינו עם ביאורה עד לספר דברים!<sup>4</sup>

נראה לבאר על פי דברי הרמב"ם<sup>5</sup> שאכן הוזכרה מצוות קידושין בסמיכות למתן תורה, וכבר בפרשת משפטים מוזכרים כל דיני קידושין בפרשת ייעוד אמה עבריה, שם מבואר שנקנית בכסף או שטר ושחייב הבעל בשאר כסות ועונה וממילא עיקר דין קידושין הופיע מיד לאחר מתן תורה.

אם כן מדוע התמהמהו חז"ל מלדרוש את המקראות באמה עבריה בספר שמות והמתינו בדרשתם עד לספר דברים?

המלבי"ם בפירושו לתורה (דברים כד, א) פותח פתח להבנת חז"ל, בבארו שבפסוק "כי יקח" מופיעות הדרשות ודרכי הקניינים כולם: "כי יקח" – כסף, "ובעלה" – ביאה, "והיתה" – קידושי שטר, בעוד הפסוק באמה עבריה יכלול לכל היותר

הרא"ש ע"מ"ס כתובות פרק א': "...ואם לקח פלגש וקיים פריה ורביה אינו מחוייב לקדש אשה" אין צורך לשנות מסדר המצוות הכתובות בתורה דניתן תמיד לקיים פו"ר אף בלא קידושין. נוסף על כן ניתן לנקוט שהרמב"ם כתב את דבריו על פי הסדר המקובל בו מקדשים אישה ולא חיים עם פילגש אולם לצורך דברינו ניישב בעניין אחר.  
<sup>2</sup> אמנם קיי"ל דכל המצוות נתנו בסיני ורק נכתבו בזמנים שונים אולם גם באופן לוגי הגיוני יותר לבאר מצוות בסיסיות שהיו קיימות קודם מתן תורה ולא להמתין עמן עד לחומש דברים.  
<sup>3</sup> בהקדמתו לספר דברים מבאר, שבאה התורה להוסיף בספר זה מצוות שלא הוזכרו ארבעת חומשי התורה הקודמים ומונה בין השאר את מצוות ייבום וגירושין אולם לא את מצוות קידושין משתמע מדבריו שמצווה זו כבר הוזכרה ולא חודשה בספר זה.

<sup>1</sup> מאמר זה הושפע מביאורו של האברבנאל אף על פי שלא הזכרתיו בפירושו.  
<sup>2</sup> רמב"ם, הקדמה להלכות אישות: "הלכות אישות. יש בכללן ארבע מצוות, שתי מצוות עשה, ושתי מצוות לא תעשה. וזה הוא פרטן: (א) לישא אשה בכתובה וקידושין. (ב) שלא תבעל אשה בלא כתובה וקידושין. (ג) שלא ימנע שאר כסות ועונה. (ד) לפרות ולרבות ממנה. וביאור מצוות אלו בפרקים אלו".  
<sup>3</sup> שמה הרמב"ם לשיטתו פ"ד הל' מלכים אשר אוסר פילגש על הדיוט לא מצא אפשרות לקיים פו"ר אלא על ידי קידושין הקדים המצוה בעוד לשאר ראשונים המתירים פילגש להדיוט (כדוגמת

קנייני כסף. על כן העדיפו חז"ל לקבץ דרשותיהם לפסוק המופיע בדברים ועוסק בענייני גירושין על מנת לשנות בדרך קצרה (כדברי חז"ל בפסחים ג ע"ב) את הלכות קידושי אשה.<sup>6</sup>

## ביאור הדין הפרה-תורני לרמב"ם

<sup>6</sup> וז"ל במלוה: "הנה בספרי כאן ובגמ' (קדושין ו') דריש כי יקח מלמד שנקנית כו', ולהסביר זאת נאמר דמצינו שהשליטה והממשלה שיש לאחד על שום דבר יכונה בג' לשונות. א' בלשון "לקיחה" כמ"ש אשר לקחתי מיד האמורי (בראשית מו) ויקח את כל ארצו מידו (במדבר כא) ועוד יש הרבה בנת"ך, ב' בלשון "בעל" כמו בעל האשה לפי שהוא מושל באשה, בעל הבור, והרבה כזה, ג' בלשון "הויה" שנאמר על דבר אחד שנהייה לאחד, כמו כי התיין לאיש, אשר לא היה לאיש, וכאן והיתה לאיש, שמורה שהוא עליה מושל ושליט, וגם ל' "איש" יורה לפעמים על הממשלה כמו ה' איש מלחמה שפי' שה' הוא המושל על המלחמה, אלימלך איש נעמי (רות א' ג') ובלשון המשנה יש הרבה כמו איש כ"ג (יומא) ויבדלו בהוראותיהם. לשון לקיחה יורה על שהשיג הדבר ע"י מעשה ידיו ולכן נקרא לקח. כמו כל לקיחה שבא למי שקבל בידו, ושם בעל יורה שיע"י מעשיו נעשה שנוי בגוף הדבר הנקנה כמ"ש וארצו ובעל, ואשר נייחס שנהייה לו הוא שלא עשה בעצמו רק ע"י מעשה אחרים או ע"י איה סבה נהיה הדבר שלו, ואיש יורה על שם חשיבות ומעלה, וכל הארבעה נמצאו בשליטת האיש על האשה. א' במעשה ידיו במה ובמתן, ב' כשיבא עליה שאז נעשה שנוי בגופה ובתכונתה. ג' כשתהיה לו ע"י מעשה זולתו שכותב לה ע"י סופר ועדים כנהוג, הד' שהוא במעלה כנגדה כי הוא מאכילה וכל עניני הבית יתנהלו בחכמתו ולכן יקרא בשם איש. ומפני שגם בה יש מעלות שאין בו והוא כלכלת הבית וגדול הבנים לכן היא נקראת אשה, ולזה מבי' יקח דרשו קדושי כסף שהוא מעשה על ידו, ובעלה דרשו על הבעילה שהוא מעשה ושנוי בגופה, והיתה זו קדושי שטר שנעשה ע"י זולתו על ידי סופר ועדים".

הרמב"ם, כדברינו, כלל את אופן לקיחת האשה קודם מתן תורה, ולולי דמסתפינא ניתן היה ליישב בדבריו, שאמנם האופן המעולה לנשיאת אשה הוא על ידי קידושין אולם את מצוות פריה ורביה ניתן לקיים אף בלא חופה וקידושין - כגון על ידי פילגש. אך כבר בהערה 3 הבאנו את דבריו בהלכות מלכים לאסור פילגש על הדיוט, ואם כן לא יתאפשר לשיטת הרמב"ם לקיים מצוות פו"ר ללא קידושין.

על כן נראה לבאר על פי דבריו בראשית הלכות עבודה זרה, שם סוקר הרמב"ם כיצד הגיעו בני אדם לעבוד עבודה זרה. לכאורה גם סקירה זו איננה שייכת ישירות להלכות, אולם היא שוללת את הטענות לעבוד עבודה זרה ומצדיקה את המונותאיזם היהודי.

באופן דומה מביא הרמב"ם בנידון דידן את הנהוג בעולם מימי קדם באופן יצירת קשרי זוגיות על מנת לשלול אפשרות זו, אשר נאסרה לאחר מתן תורה על היחיד, ומתאפשרת לו רק באופן של קידושין.

על פי דברינו ניתן להבין, מדוע בהלכות אישות לא מוזכר הרמב"ם את איסור 'פילגש' באופן מפורש אלא מוזכרו כבדרך אגב בהלכות מלכים, הואיל ובראשית דבריו שלל את ההנהגה הקדומה של ייחוד אשה לחיי אישות בלא קידושין.

## 'עבודה עברית' | חלק ב' ר' דניאל סגרון

המסקנה העולה משלושת הדינים שראינו במאמר הקודם, בהם מצינו העדפת יהודי על פני גוי, שרק בדבר מועט או בתורת צדקה התורה ציוותה אותנו להעדיף יהודי על פני גוי גם במחיר הפסד עבורנו. כאשר אין זה דבר מועט או לא שייך צדקה הדין העקרוני הוא שלו קודם, ולפ"ז בדין מסחר עם יהודי יוצא שאם הפסד מועט או ששייך צדקה אזי צריך היהודי להעדיף את היהודי חברו על פני הגוי, אמנם אפ"ל שגם כששייכת צדקה מצינו שהתורה חייבה רק במניעת רווח או בדבר מועט ולא בהפסד גדול, ולכן בכל אופן במסחר לא יצטרך להפסיד עבור היהודי מעבר לשיעור דבר מועט.

ומעתה בוא נבוא לדברי רבנו הרמ"א בתשובה (סימן י). המקרה עליו מדבר הרמ"א הוא, שמהר"ם פדאוה הדפיס בהוצאה מחודשת ומתוקנת את ספרי הרמב"ם ואחד אחר הדפיס אח"כ גם כן וכתב הרמ"א שמארבעה טעמים זכאי המהר"ם למכור ספריו ראשונה. הטעם השלישי הוא דברי התורה כהנים הנ"ל, ודוחה הרמ"א את האפשרות שהתורה כהנים מדבר רק כאשר המחיר של היהודי והגוי שווה כי הרי בדין ריבית מצינו שצריך להעדיף יהודי גם בהפסד, ואין לומר שריבית היא רק מניעת רווח כי בדין נבילה לגר מצינו שגם כשיש הפסד צריך להעדיף את היהודי. עכ"ד.

אך יש לעיין בדברי הרמ"א מדוע הוא דימה דין מסחר לריבית ולא לאבדה? נראה שעל כרחונו לומר שכיון שהרמ"א מדבר כאשר שייכת מצוות צדקה (וכמו שפותח בתחילת התשובה שאם מהר"ם לא ימכרו ראשונה את הספרים "יכבד עליו המשא מנשוא") לכן כאשר ישנה צדקה הדין דומה יותר לריבית מאשר לאבדה.<sup>1</sup>

והגר"מ שטרנבוך בשו"ת תשובות והנהגות (כרך א, סימן תתה) כתב:

ואני תמה שמעולם לא שמענו שנהרין בזה לקנות אצל הישראל אפילו ביוקר, וכל אחד מחפש וקונה במקום הכי זול, וזה ודאי לא שמענו מעולם שיפסיד שתות על כך... ושמעתי ליישב מנהג העולם שאין מקפידין בזה - דעיקר דין הת"כ למכור לעמיתך דוקא הוא בגדר גמילות חסד לדאוג לפרנסת הישראל, אבל כשהמוכר יש לו כדי פרנסתו ורק מוכר ידו כדי להתעשר אין חיוב לקנות ממנו ביוקר, ואדרבה חייך קודמין ולמה צריך לדאוג שחבירו יתעשר על חשבונו והוא יפסיד, ולפי זה כאן שרוב המוכרים יש להם כבר פרנסה ב"ה כדי צורכם, אין חיוב בזה, וע"כ אין מקפידים לקנות אצלם אלא אפילו אצל נכרי בזול יותר, וא"ש.

א"כ התשובות והנהגות אומר שהעדפת יהודי גם בהפסד היא מדין צדקה ולכן כאשר יש למוכר כדי פרנסתו לא נאמר דין זה. אמנם הוא סיים ש"הפוסקים סתמו ולא חילקו בזה" ובח"ב סימן תשכ"ד ציין למש"כ בח"א "שנדהקנו מאד בזה" ולכן כתב לתמוה על הרמ"א ש"דבריו תמוהין שהם נגד התוס' ורא"ש

<sup>1</sup> פוסקי זמנינו דנו בשיעור ההפרש בו צריך להעדיף יהודי ו"א שתות ו"א שלישי ו"א חומש, אמנם לפי מה שכתבנו שהדין הוא צדקה יש לעיין מדוע הדבר נמדד באחוזים הרי אם אדם קונה חפץ בחמישים ש"ח אזי להוסיף עשרה שקלים כדי שליהודי המוכר יהיו ששים שקלים הדבר בכלל מצוות צדקה (ואולי זו הסיבה שהתורה ציוותה להעדיף כי את רוב הכסף היהודי מוציא גם ככה), אך אדם שבונה ביתו בעצמו והחומש או השתות או השליש עולים לכדי שיעור מאות שקלים מסתבר שאינו מצווה להוציא סכום כה גדול על מצוות צדקה וא"כ לכאורה היה מקום לומר שהפער לא נמדד באחוזים אלא בסכום אותו שייך להגדיר כצדקה ומעבר לכך אין חיוב. במיוחד אם הקבלן דרך משל מרוויח סכום חודשי גבוה יותר מבונה הבית שאין סביר כלל שיתן לו חומש מנסכיו דהרי אמרה תורה שלו קודם, וצ"ע.

## עיני האכה

וש"ע (קעה סעיף מא) שבמכר לעכו"ם כשיש בר מיצרא דישראל משמתינן ליה רק אם נותן כהישראל, אבל אם העכו"ם נותן יותר מותר, והוא הדין במקח אם העכו"ם בזול מותר, וכ"מ ב"משפט שלום" על ח"מ מהגאון מבערזאן וצ"ל ח"מ ר"ס קפט, שמתפלל על הרמ"א וחת"ס (ח"מ ס"ס עט), ולפי דעות אלו יוצא שמותר לחפש בזול אפילו אצל עכו"ם. עכ"ד.

אך לענ"ד יותר נכון כמשנה ראשונה, וליישב דברי הרמ"א ולומר שבאמת העדפת היהודי היא רק מתורת צדקה וכך היא שורת הדין שנקודת המוצא היא שלא עדיף ממון המוכר מממון הקונה וזולת מצוות צדקה אין סיבה להעדיף יהודי גם כאשר מפסיד מכך, ואין זה דוחק אחר שכך מוכרח מהשאלה מה החילוק בין אבדה לריבית וכך מבואר מהפנ"י ששאני הלואה שהיא מדין צדקה. ומה שסיים הרב שטרנבוך ש"הפוסקים סתמו ולא חילקו בזה", אולי י"ל דפשיטא להו שאם אין צדקה וההפרש גבוה אם כן אין חילוק בין דין זה לאבדה ששלו קודם לשל כל אדם.

ולפ"ז יוצא שכאשר לא שייך דין צדקה וכגון בקבלן שיש לו כדי פרנסתו או בכל כה"ג אין חובה להעדיף יהודי על פני גוי במקום הפסד<sup>2</sup>. ואולי גם אם ישנם סיבות אחרות כגון שעבודת הגוי טובה יותר וכיו"ב אם הוא יותר מכדי שיעור של דבר מועט שלמדנו מנבילה אינו מחויב להעדיף יהודי.

אמנם חידש הראשון לציון הרב בן-ציון מאיר חי עוזיאל (משפטי עוזיאל כרך ד, חושן משפט סימן מד) שדין זה אינו רק מדין צדקה:

לעניות דעתי בעבודה עברית יש מצוה נוספת שאינה רק מדין צדקה אלא משום חובה, לאומית אחואית... ומעתה בנדון דידן שבעל הבית עסוק בעבודה, ועבודתו מחייבתו לשכור פועלים מישראל אין שעור שלישי או חומש נוסף על השכר של פועל לא יהודי מוציא אותו ידי חובתו אלא צריך לקיים המצוה כתקנה בעין יפה במדת "כי טוב לו עמך וחי אחיך עמך. ועוד נראה לומר דמצוות עבודה עברית אעפ"י שהיא מצוה דרבנן מלאו הבא מכלל עשה הואיל ובטול מצוות עשה זו היא בקום ועשה בהעסקת פועלים לא יהודים היא נדונה כדין מצוות לא תעשה שנאמר בה בכל מאדך.

ראייתו של הרב עוזיאל היא מהתורה כהנים הנ"ל וכן מדין עבד עברי דאיתא התם "מנין כשהוא נמכר שלא יהיה נמכר אלא לך? תלמוד לומר ונמכר לך. ומנין כשהיה ב"ד מוכרים אותו לא יהיו מוכרים אלא לך? תלמוד לומר כי ימכר לך אחיך עברי".

אך אחהמ"ר לכאורה אין זה מוכרח, דבשלמא אם היהודי והגוי שווים אזי התורה מצוה אותנו להעדיף את הגוי וזהו דין פשוט שלא פקפק בו אדם, אך אם מדובר כשיש הפרש מניין שגם בכה"ג התורה כהנים חייב להעדיף את היהודי, הרי מרא דהאי דינא שגם כשיש הפרש צריך להעדיף, הוא הרמ"א, ודבריו על כרחנו מתפרשים כשיש צדקה, ועוד קשה לי דאם מדין אחווה מדוע צריך הקונה להביע אחווה בכך שישלם מחיר יקר ולא יצטרך המוכר היהודי להביע

<sup>2</sup> ויש להוסיף מש"כ התשובות והנהגות: "נראה שעיקר הדרשה בת"כ הוא רמו בקרא כמה טובה וכאשר מדות טובות, רק מרומן בתורה, ולדברינו שזוהו רק מדה טובה א"ש שהושמט בש"ע, כשם שהשמטו בש"ע כל עניני מדות ומוסר, שמקומם בספרי מוסר ומדות ודו"ק היטב בכ"ז. שו"מ כן בקרבן אהרן על הת"כ שם וכ"מ במלבי"ם שם שהוא ע"ד המוסר".

אחוה כלפי הקונה ולמכור לו בזול במחיר של הגוי? מאי חזית דדמי (מלשון דמים) דהאי סומקי טפי? הלא זהו העיקרון שלמדנו בדן השבת אבדה ששלו קודם לכל אדם ואם באנו להוסיף על חובת צדקה חובה לאומית מדוע שלא נאמר למוכר להוריד את המחיר ולהסתפק ברווח נמוך יותר למען האחוה כלפי הקונה שפעמים רבות מצבו הכלכלי לא יותר טוב מהמוכר?

ובכל זאת לולי דמסתפינא נראה שלעיתים במציאות חיינו יש בדן זה סרך מצוות עשה של יישוב הארץ. כאשר אנו מחזקים את כלכלת עם ישראל, אנו מחזקים את אחיזתו בארצו. ולהפך, כאשר אנו תומכים ומחזקים גויים שמצבעים בנו כיבוש זוחל ולאט לאט מכרסמים באחיזתנו בארצנו אנו פוגמים במצוות יישוב הארץ (בנוסף לחשש שהעסקת גויים עלולה לפגוע בביטחון המעסיקים וסביבתם).

אך כיון שדן צדקה שייך רק כאשר ליהודי אין כדי פרנסתו אזי מדן סרך מצוות עשה של והורשתם אותה וישבתם בה הדבר משתנה ואינו מחויב. לעיתים דווקא כדי ליישב את הארץ צריך להעסיק גויים (וכידוע שרוב יו"ש נבנתה ע"י פועלים שאינם בני ברית) ולעתים האדם אומד שהקניה מהגוי לא תשפיע על יישוב הארץ.<sup>3</sup> הרעיון הכללי הוא לקחת אחריות על המצווה הכלל ישראלית

<sup>3</sup> בזה אולי ניתן לבאר דברי הכתב סופר באו"ח סימן נ, שבפנדק הקבוע יש דין הנאה ממעשה שבת משום מסייע, והעיר הקה"י שכל אחד הרי לא תורם לסיוע ממשי לפונדק, ונראה לענ"ד שלא מסתכלים על האדם הפרטי על כלל ציבור שומרי המצוות שחלק מתפקידם הוא לא רק לשמור שבת באופן פרטי אלא לדאוג לשמירת השבת הציבורית בעם ישראל ולכן אם יהודי פורץ גדר ופותח נחלת האחריות לכלל ישראל מחייבת להימנע מלקנות בו (יש אומרים בגדר לפני עיוור שבכל מצווה שהתורה ציוותה אותנו היא גם ציוותה אותנו לא להכשיל יהודי באותה מצווה ואולי כן הדבר גם בחיזוק קיום המצוות [נ"י בברכת דוד לגר"ד קב (גיטין, ס"ז) שגם במ"ע איכא לפנ"ע עכ"פ מדן עצה שאינה הוגנת] שחלק מחובתנו בשמירת שבת היא לדאוג לחיזוק השבת).

## קיפול טלית בשבת ומקלחת בשבת

ר' איתן גרתי

**קיפול טלית בשבת:** בשו"ע (שכ, ג) מובא לאסור קיפול בגדים בשבת משום דדמי למתקן הבגדים (בכך שמיירר קמטיהם).

ראשית, בגדים שאין ניכרים כפליהם כלל<sup>1</sup> מותר לקפלם. כ"כ, טלית ישנה, שלא ניכרים בה כבר סימני הקיפול מותר לקפלה (שש"כ טו, מט; חוט שני ח"ב לג, א).

האיסור שייך רק בטלית שניכרים בה סימני הקיפול:

- **אם אין עתיד להשתמש בה עוד בשבת** (כאדם הפושט טליתו לאחר מוסף) - אין לקפלה בשבת בדרך קיפולה הרגילה, אלא בצורה אחרת<sup>2</sup> (שו"ע שכ, ג). אף יכול לקפלה בדרך הרגילה, אך לא על הקפלים במדויק (חוט שני ח"ב לג, א).
- **אם עתיד להשתמש בה עוד בשבת** (מצוי בחזן המתעטף בטלית הקהל, ופושטה לאחר ערבית או שחרית, והרי עתיד הציבור להשתמש בה במנחה. כ"כ, תימני שמתעטף בטלית בליל שבת ועתיד להתעטף אף בבוקר) - מותר לקפלה על קיפוליה דאז הקיפול הוא לצורך שבת, ובלבד שלא יקפלה בשני בני"א, וכן לא ע"ג ספסל, שולחן וכדו', אלא באיור (משנ"ב שכ, ד).<sup>3</sup> כמובן שלאחר מנחה א"א לקפלה אלא לא על קפליה, דאינו לצורך שבת.

**מקלחת בשבת:** יש לדון בשני ענינים: א. מדן ביטול בשבת, האם מותר להשתמש במים החמים שנמצאים בדוד? ב. מדן רחיצה, האם מותר להתרחץ בשבת?

א. **מדן ביטול** - מים שהוחמו ע"י בויולר - אסור להשתמש כלל במים החמים, אפי' לא לשטיפת כלים ולא לרחיצת ידים<sup>4</sup>. יפתח האדם את הברז של המים הקרים בלבד<sup>5</sup>:

כשהדעת נותנת שהמים שבדוד, ירדו מהחום של יד סולדת (מצוי לעתים בבוקר יום השבת, תלוי במציאות), יכול להשתמש במים החמים (כמובן אם סובר כמתירים בדוד שמש כדלהלן)<sup>6</sup>.

של יישוב הארץ<sup>4</sup>, אך בכך אין חיוב גמור אלא מן הראוי ועדיף להעסיק יהודים על מנת לדאוג לחיזוק אחיזתנו בארץ והעמקת קיום מצוות יישוב הארץ. ספר שופטים מלמד אותנו שאם משאירים בתוך אזורי המגורים של עם ישראל בארצו גויים הם עלולים להיות לצנינים בעיניו ולכן ודאי שאין לפרנס את אותם אלו שנשארו ובכך להעמיק את אחיזתם בארץ ישראל.

העולה מן האמור, שלא מצוין חיוב להעדיף יהודי על פני גוי גם כאשר יש פער שאינו בשיעור דבר מועט, זולת במקרה שישנה מצוות צדקה, והוספנו כאן שאולי גם כשאין חיוב יש להדר בזה לפי היכולת כדי לתרום למצוות יישוב הארץ וחיזוק האחיזה בה.

בשולי הדברים אפשר להוסיף, שניתן ללמוד מדן לא תחנם עקרון חשוב בעבודת ה'. התורה אומרת לנו שכדי להצליח בכלכלה צריך תמיכה הדדית של הקהילה. אם כל אחד יקנה מחברו וימכור לחברו אזי כולם יצליחו. ההצלחה תלויה ברשת תמיכה קהילתית. כך גם בלימוד תורה וקיום מצוות. "אינו דומה מועטין את התורה למרובין העושיין את התורה". כאשר ישנה קבוצה גדולה, קהילה אחידה, שמחזקים אחד את השני בלימוד תורה והגדלתה, בדאגה לקיום מצוות, ההצלחה הרוחנית הרבה יותר גדולה. איש את רעהו יעזרו ולאחיז יאמר חזק.

<sup>4</sup> אולי ניתן לדמות זאת קצת לדן 'מוסר' שיש בו היבט של סכנת נפשות, כדברי הגמ' בב"ק שהגויים אינם מרחמים על ישראל והוא עלול להסתכן, אך מלבד זאת ישנה בעיה בפגיעה באוטונומיה השיפוטית ובהקדמתיות של עם ישראל כאשר אחד מבני הקהילה פורץ את הגדר ומערב גורם זר בהתנהלות הפנימית ועל כל אחד לקחת אחריות על שלמות הקהילה וכך בדן עבודה עברית כל אחד ואחד צריך לקחת אחריות על צבינה היהודי של מדינת ישראל ולחזק ולעודד ולתמוך בכלכלת היהודים היושבים בה ככל יכולתו. שבת משפט ועבודה עברית. שלושתם מחנכים לאחריות קהילתית.

## אורח חיים

בהכוונת הרב רובינשטיין

מים שהוחמו בדוד שמש - רבים מהפוסקים אוסרים להשתמש בהם מסיבות שונות<sup>7</sup>, ומאידך רבים אחרים מתירים<sup>8</sup>. בסוגיה זו, נודעת תשובתו של הגר"ע יוסף ביבי"א (ד, לד) שמתיר מעיקר הדין ב"כוחא דהיתרא", אך סיים שהמתמיר תע"ב. א"כ, נידונונו אם מותר להתרחץ במים חמים שייך רק לנוהגים היתר בדוד-שמש (או כשירדו המים מחום שהיד סולדת).

ב. **מדן רחיצה** - ככלל, רחיצה במים חמים בשבת נאסרה בשל גזרת הבלנים, שהחמו את המרחצאות בשבת ואמרו שהחמו מער"ש (שבת לט, ב). שו"ע (שכו, א) פוסק שמים שהוחמו מער"ש אין לרחוץ בהם, אלא מיעוט גופו (כמבואר ברמ"א שם ובמשנ"ב סק"ב). יש מן הפוסקים האומרים שמים שהוחמו בדוד שמש הרי הם נחשבים כהוחמו מער"ש<sup>9</sup>, ולכן מיעוט הגוף יהא מותר לרחוץ. מ"מ, אדם שמוזיע הרבה והדבר מצער אותו מאוד (בדרכ"כ כשירחו נודף), מותר לו להתקלח אף כל גופו (ביאה"ל שכו, א בשם רעק"א), ודוקא שקשה לו להתקלח בקרים.

\* **הערת הרב רובינשטיין שליט"א:** בדרכ"כ אין להתיר כיון שניתן להתקלח במוצ"ש. רק בצער גדול, כמושבניק העובד ברפת, יש להקל.

א"כ, **במים חמים**<sup>10</sup> - מותר או מיעוט הגוף או אם מצטער מאוד. **במים קרים** (אין הרגשת חום כלל) - לבני עדוה"מ מותר אפי' כל הגוף (שו"ע שכו, א). לבני אשכנז המנהג לאסור (משנ"ב שכו, א), וכמובן במצטער יש להקל.

**גם כשמותר, יש ליהזר מסחיטת שיער הראש והזקן.** לכן, אין לחפוף הראש<sup>11</sup> כ"כ, בניגוב הגוף, יש להניח את המגבת על הראש<sup>12</sup>, ולא לנגבו כדרכו בחול.

<sup>7</sup> מנח"י (ד, מד), שבה"ל (א, צד). שש"כ (א, נא) ועוד - טענותיהם: א. בשעה שמוציא מים חמים מהדוד, מיד נכנסים מים מהרשת הכללית ומתחממים. הו"ל פסיק רישא דברבנן, ולעתים אף ניחא ליה. ב. המים שנכנסים אל הקולטים, מתחממים בתולדות חמה, היינו הקולטים. ג. כיון שבכל מערכת של דוד שמש, ישנה אפשרות לחימום בבויולר, חיישינן דלמא אתי להשתמש במים שהוחמו בבויולר. ד. אם פותח את המים החמים והקרים יחד (או בברז בעל ידית אחת, כשפותח את הידית כשהיא באמצע, בין החמים לקרים), הרי המים הקרים מתחממים ע"י המים החמים בקילוח הברז, הו"ל עירוי מכלי ראשון המבשל כדי קליפה (שית, י).

<sup>8</sup> הר צבי (א, קפת), אול"צ (ב, ל), צ"א (ז, יט) ועוד.  
<sup>9</sup> ואף אלו שהתחממו בשבת עצמה, מכיון שהתחממו ממילא, ולא נעשה בהם שום מעשה (שש"כ ד, הערה יז). יבי"א ד, לד, ע"פ רעק"א.

<sup>10</sup> נחלקו הפוסקים גבי רחיצה במים פושרים - בהלכו"ע (ד, עמי רז) אוסר כמים חמים, אך משנ"ב (שכו, ז) ואול"צ (ב, לה) נוקטים שהם כקרים. מהו פושר? לאג"מ (או"ח ד, עד) פחות מהחום שרגילים להתרחץ בו בנ"א. לאול"צ (שם) היכא שיש מעט נעימות (חמימות הרק). מ"מ, היתר רחיצה במים פושרים אולי אינו נפ"מ כ"כ גדולה - זאת מכיון שבני אשכנז ממי"נ נהגו לאסור רחיצה אף במים קרים, וגם בני עדוה"מ - רבים נוהגים כהגר"ע יוסף לאסור רחיצה במים פושרים. אה"ג, כטבילה היתר זה שייך, וע"כ בלא נדר במאמר הבא.

<sup>11</sup> כמעט בלתי אפשרי לחפוף הראש ולא לסחוט. בדרכ"כ מספיק לפתוח את ברו המים מעל הראש והראש מתנקה בצורה סבירה.

<sup>12</sup> או לגעת קלות עם המגבת בראש.